

Postanowienie z dnia 23 września 2009 r., I CSK 121/09

Utrata mocy zapisu na sąd polubowny ze względu na ogłoszenie upadłości powoduje umorzenie postępowania toczącego się z udziałem upadłego przed sądem polubownym (art. 142 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm.).

Sędzia SN Tadeusz Wiśniewski (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Mirosław Bączyk

Sędzia SN Krzysztof Pietrzykowski

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Skarbu Państwa reprezentowanego przez Ministra Skarbu Państwa przeciwko "E." S.A. w upadłości w W. o uchylenie wyroku sądu polubownego, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 23 września 2009 r. skarg kasacyjnych obu stron od postanowienia Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 17 września 2008 r.

uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 3 lutego 2006 r. Sąd Arbitrażowy przy Krajowej Izbie Gospodarczej oddalił powództwo Skarbu Państwa – Ministra Skarbu Państwa o zasądzenie od strony pozwanej "E." S.A. w W. na jego rzecz kwoty 95 609 785,72 dolarów amerykańskich. W wyniku skargi strony powodowej, Sąd Okręgowy w Warszawie, po przyjęciu, że została ona pozbawiona możliwości obrony swoich praw, wyrokiem z dnia 17 sierpnia 2007 r. uchylił wskazany wyrok Sądu Arbitrażowego.

Po wydaniu wyroku przez Sąd Okręgowy w Warszawie, w dniu 21 sierpnia 2007 r., doszło do ogłoszenia upadłości pozwanej spółki z możliwością zawarcia układu i z pozostawieniem zarządu własnego upadłego co do jego majątku.

Kolejnym postanowieniem tego Sądu z dnia 5 lutego 2008 r. strona pozwana została pozbawiona zarządu własnego masą upadłości i ustanowiony został zarządca mienia wchodzącego do tej masy.

W związku z zaistniałą sytuacją Sąd Apelacyjny w Warszawie w toku postępowania apelacyjnego prowadzonego na skutek apelacji strony pozwanej od wyroku Sądu Okręgowego uznał, że w sprawie ma zastosowanie art. 142 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm. – dalej: "Pr.u.n.") i postanowieniem z dnia 17 września 2008 r. uchylił zaskarżony wyrok Sądu pierwszej instancji i postępowanie w sprawie przeciwko "E." S.A. w upadłości umorzył.

Od postanowienia Sądu Apelacyjnego obie strony złożyły skargi kasacyjne, w których zażądały jego uchylenia i przekazania sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Strona powodowa zarzuciła naruszenie art. 386 § 3 k.p.c. w związku z art. 142 Pr.u.n., natomiast strona pozwana, podnosząc naruszenie wymienionych przepisów, zgłosiła także zarzut naruszenia art. 355 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 142 Pr.u.n., zapis na sąd polubowny dokonany przez upadłego traci moc z dniem ogłoszenia upadłości, a toczące się postępowania ulegają umorzeniu. W związku z tym powstaje zagadnienie, czy na podstawie tego przepisu umorzeniu podlegają wyłącznie toczące się w chwili ogłoszenia upadłości postępowania przed sądem polubownym, czy też są nim także objęte postępowania przed sądem powszechnym. Według Sądu Apelacyjnego, z przytoczonego przepisu wynika – wobec utraty mocy zapisu na sąd polubowny – nakaz umorzenia wszelkich, bez wyjątku, postępowań sądowych oraz administracyjnych toczących się z udziałem upadłego, który tego zapisu dokonał. Obie strony trafnie jednak zakwestionowały to stanowisko.

Nie ulega wątpliwości, że utrata mocy omawianego zapisu ze względu na ogłoszenie upadłości strony, która go dokonała, pociąga za sobą niedopuszczalność wszczęcia i prowadzenia postępowania przed sądem polubownym. W literaturze podkreśla się, że komplikacja problemów materialnoprawnych i procesowych łączących się z ogłoszeniem upadłości dłużnika przeciwstawia się rozstrzygnięciu sporów przez sąd polubowny po zaistnieniu tego zdarzenia, przede wszystkim dlatego, że realizacja celów postępowania upadłościowego wymaga, aby spór z udziałem upadłego został rozpoznany i

rozstrzygnięty ściśle z literą prawa materialnego i procesowego. Jednym z tych celów jest równomierne i proporcjonalne zaspokojenie roszczeń wierzycieli z całego majątku dłużnika, tymczasem postępowanie przed sądem polubownym znamionuje się znaczną elastycznością, która w wypadku upadłości jednej ze stron nie jest pożądana. Nie jest także obojętna możliwość orzekania przez sąd polubowny na zasadzie słuszności. Z tych właśnie powodów ustawodawca przewidział w art. 142 Pr.u.n. utratę mocy obowiązującej zapisu na sąd polubowny z dniem ogłoszenia upadłości dłużnika, który zapisu dokonał; w konsekwencji postępowanie toczące się przed tym sądem powinno zostać umorzone. Jeżeliby sąd polubowny postąpił inaczej, to wydany wyrok podlegałby uchyleniu w postępowaniu wszczętym na skutek wniesienia skargi o jego uchylenie (art. 1206 § 1 pkt 1 k.p.c.).

W razie natomiast wniesienia do sądu powszechnego sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny, strona pozwana albo uczestnik postępowania nieprocesowego nie mogliby skutecznie zgłosić zarzutu istnienia takiego zapisu, jeżeli stracił on moc na podstawie art. 142 Pr.u.n. Tym samym niedopuszczalne byłoby odrzucenie pozwu lub wniosku o wszczęcie postępowania nieprocesowego (art. 1165 § 1 i 2 k.p.c.; zob. też postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2009 r., V CSK 390/08, nie publ.). W ten sposób uwidacznia się *ratio legis* unormowania art. 142 Pr.u.n., a także i art. 147 Pr.u.n. w odniesieniu do upadłości likwidacyjnej, ponieważ ma ono na względzie ochronę wierzycieli przed rozstrzygnięciem sprawy po ogłoszeniu upadłości przez sąd inny niż państwowy.

Powstaje jednak pytanie, jak ocenić sytuację, w której ostateczny (prawomocny) wyrok sądu polubownego został wydany przed dniem ogłoszenia upadłości strony. Innymi słowy, czy wówczas ogłoszenie upadłości strony rzutuje na tok postępowania ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, treść art. 142 Pr.u.n. nie uzasadnia dokonywania jakichkolwiek wyłączeń z punktu widzenia rodzaju postępowań sądowych lub etapu postępowania, w którym znalazła się sprawa tocząca się z udziałem upadłego, dlatego postępowanie wywołane złożeniem skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego musi być umorzone. Sąd Apelacyjny podkreślił jednocześnie, że wyrok sądu polubownego lub ugoda przed nim zawarta mają moc prawną równą z wyrokiem sądu lub ugodą zawartą przed sądem dopiero po ich uznaniu przez sąd albo po stwierdzeniu przez sąd ich wykonalności (art. 1212 § 1 k.p.c.). W sytuacji, o której mowa w art. 142 Pr.u.n., sąd państwowy nie może

jednak stwierdzić wykonalności wyroku sądu polubownego, jeżeli po wydaniu tego wyroku, a przed stwierdzeniem jego wykonalności ogłoszono upadłość jednej ze stron, postępowanie bowiem o stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego także podlega umorzeniu.

Rozważając zagadnienie wpływu ogłoszenia upadłości na inne postępowania sądowe – bez rozróżniania, czy chodzi o upadłość z możliwością zawarcia układu, czy o upadłość obejmującą likwidację majątku upadłego – w literaturze zajęto jednolite stanowisko, że wyrok sądu polubownego wydany przed ogłoszeniem upadłości jest w pełni skuteczny. Stanowisko to nie zostało jednak szerzej uzasadnione.

Interpretując art. 142 Pr.u.n. w ramach wykładni językowej, należy zwrócić uwagę, że składa się on z dwóch członów. W pierwszym przewidziano, że zapis na sąd polubowny dokonany przez upadłego traci moc z dniem ogłoszenia upadłości, a w drugim stwierdzono, że toczące się już postępowania ulegają umorzeniu. Sąd Apelacyjny dokonał swego rodzaju rozszczepienia analizowanego przepisu, Skarb Państwa trafnie więc podkreślił w skardze kasacyjnej, że na podstawie art. 142 Pr.u.n. nie powinno się konstruować dwóch norm prawnych, z których jedna odnosi się jedynie do utraty mocy wszystkich zapisów na sąd polubowny, poczynionych przez upadłego dłużnika, a druga dotyczy umorzenia wszelkich postępowań toczących się z jego udziałem. (...)

Wykładnia językowa art. 142 Pr.u.n. wymaga, aby jej przedmiotem była całość tekstu normatywnego. Zastosowany przez ustawodawcę w tym artykule, poprzedzony przecinkiem spójnik „a” nie oznacza, że występujące po nim zdanie jest zakresowo odrębne od zdania poprzedzającego; przeciwnie, spójnik ten łączy oba zdania w jedną logiczną i merytoryczną całość. Ścisły związek tych zdań odzwierciedla sens i znaczenie zapisu na sąd polubowny dla danego postępowania, a zatem także utraty mocy tego zapisu dla dalszego bytu postępowania przed sądem polubownym.

Za takim stanowiskiem przemawia również formuła art. 1197 § 3 *in principio* k.p.c. wskazująca, że wyrok sądu polubownego powinien określać zapis na sąd polubowny, na podstawie którego wydano wyrok. Przemawia ona za wnioskiem, że ścisły związek istnieje tylko między zapisem na sąd polubowny i postępowaniem przed tym sądem, nie ma zaś takiego związku w odniesieniu do postępowania ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego. Należy podkreślić, że postępowanie

toczące się na podstawie tej skargi nie jest w jakimkolwiek stopniu kontynuacją postępowania przed sądem polubownym. Skarga o uchylenie inicjuje odrębne postępowanie, a jej uwzględnienie może nastąpić tylko w razie wystąpienia podstaw przewidzianych w art. 1206 k.p.c. Postępowanie w sprawie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego może zatem toczyć się nawet w razie braku zapisu na sąd polubowny, nieważności lub bezskuteczności tego zapisu, czy też w wypadku utraty przez niego mocy według prawa właściwego (art. 1206 § 1 pkt 1 k.p.c.). Ze względu na te właśnie okoliczności strony mogą żądać uchylenia wyroku sądu polubownego. (...)

Należy zauważyć, że problem utraty mocy przez zapis, tak zresztą jak i kwestia jego nieistnienia, nieważności, bezskuteczności oraz niewykonalności może być wyjaśniana w postępowaniu ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego jedynie w razie zgłoszenia przez skarżącego odpowiedniego zarzutu, w postępowaniu bowiem przed sądem państwowym obowiązuje reguła związania sądu podstawami tej skargi oraz granicami wniosków stron; jedynie podstawy wskazane w art. 1206 § 2 k.p.c. uwzględniane są z urzędu. Strona powodowa, skarżąc wyrok Sądu Arbitrażowego nie powoływała się na podstawę wymienioną w art. 1206 § 1 pkt 1 k.p.c. Możliwość powołania się na przyczynę utraty mocy przez zapis na sąd polubowny, wynikającą z art. 142 Pr.u.n., nie wchodziła zresztą w ogóle w rachubę, skoro do ogłoszenia upadłości strony przeciwnej doszło już po wydaniu wyroku przez Sąd Arbitrażowy, a nawet po wydaniu wyroku kasatoryjnego przez Sąd Okręgowy. W tej sytuacji, skoro pozwana spółka jako strona, która przed sądem państwowym sprawę przegrała, zaskarżyła wyrok Sądu Okręgowego apelacją, to rzeczą Sądu drugiej instancji była ocena zasadności tej apelacji oraz skuteczności zaskarżonego orzeczenia Sądu polubownego. Do kontroli merytorycznej zaskarżonego wyroku Sądu pierwszej instancji jednak nie doszło, gdyż wyrok ten został uchylony ze względów procesowych, a postępowanie w sprawie – umorzone. W konsekwencji nastąpił powrót sporu do stanu poprzedniego, co oznacza, że wyrok Sądu Arbitrażowego z dnia 3 lutego 2006 r. oddalający powództwo Skarbu Państwa pozostaje w obrocie prawnym, jakkolwiek do czasu jego uznania nie korzysta z powagi rzeczy osądzonej. Umorzenie postępowania ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego nie tylko pozbawia zainteresowaną stronę możliwości skontrolowania zaskarżonego wyroku przez sąd państwowy, lecz jednocześnie wprowadza stan niepewności co do skuteczności

tego wyroku. Zakończenie tego postępowania rozstrzygnięciem merytorycznym nie przesądzi, że spór między stronami nie będzie kontynuowany, jeżeli bowiem doszłoby do prawomocnego uchylecia wyroku Sądu Arbitrażowego, to wówczas pojawi się kwestia, czy Sąd ten, w razie odpowiedniego żądania Skarbu Państwa, będzie nadal kompetentny do rozstrzygnięcia sporu między stronami (zob. art. 1211 k.p.c.), czy też ponowne postępowanie przed tym Sądem należy na podstawie art. 142 Pr.u.n. umorzyć. Dopóki jednak nie dojdzie do prawomocnego uwzględnienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, dopóty zagadnienie to – w realiach procesowych sprawy – jasna bezprzedmiotowe.

Do identycznego rozwiązania prowadzi również wykładnia systemowa. Należy zwrócić uwagę na tytuł działu V „Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowanie sądowe i administracyjne”, który wbrew pozorom nie przesądza wykładni art. 142 Pr.u.n. Strona pozwana trafnie podkreśliła, że nie można abstrahować od tego, iż każdy przepis tego działu reguluje określony wycinek problematyki wpływu upadłości na różnorodne postępowania sądowe i administracyjne, przy czym żaden z nich nie wskazuje na wpływ upadłości na postępowania sądowe lub administracyjne *in genere*. (...) Nie inaczej jest w odniesieniu do art. 142 Pr.u.n., dlatego brak podstawy do przyjęcia, że przepis ten dotyczy wszystkich postępowań bez szczególnego wyróżnienia. Przeciwnie, należy przyjąć, że w przepisie tym znajduje się norma odnosząca się do postępowania przed sądem polubownym ze względu na specyfikę i odrębność tego postępowania. Chodzi tu jednak o postępowanie sądowe, dlatego też ulokowanie art. 142 Pr.u.n. w dziale V jest logicznie i merytorycznie uzasadnione. (...)

Z przedstawionych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.).